

НОТАТКИ І РОЗДУМИ

ОЛЕКСАНДР ВОЙТЕНКО

ГЕНОЦИД РОМІВ У НАВЧАЛЬНИХ КУРСАХ МОН УКРАЇНИ ТА НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ УВІЧНЕННЯ ТРАГЕДІЇ В ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1999 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію № R (99) 2 «Про середню освіту», яка з-поміж інших викликів сьогодення називає значне зростання мультикультурності та диверсифікованості Європи та європейських суспільств, а також небезпеку ізоляціонізму, расизму, ксенофобії, нетерпимості, антисемітизму та ультра націоналізму... Комітет Міністрів Ради Європи вважає, що «середня освіта відіграє визначну роль у розв'язанні цих проблем».

Проте виконати свою функцію у цій сфері освіта може лише за умов належної поваги до загальнолюдських цінностей:

- визнання культурної розмаїтості за спільне надбання;
- поширення освіти стосовно етичних цінностей, що спирається на повагу до прав інших, терпимість, взаємодопомогу і боротьбу з расизмом й антисемітизмом;
- сприяння європейському вибору, що базується на повазі національної ідентичності та ідентичності меншин на національному й регіональному рівнях, а також враховує світовий контекст.

Виходячи з аналізу поточної ситуації, Рекомендація визначає основну мету середньої освіти, яка полягає, зокрема, у сприянні обізнаності молодих людей про їхню спільну культурну спадщину та їхні спільні обов'язки як європейських громадян.

Рекомендації набувають конкретики у розділі «Зміст навчальних планів і методик викладання/навчання»: «Спеціальну увагу в процесі розроблення навчальних планів потрібно приділити п'яти напрямкам ключових навичок:

- навички, що потрібні для життя в мультикультурному суспільстві;
- з метою приборкання расизму і ксенофобії, що відроджуються, та запобігання атмосфері нетерпимості освіта повинна забезпечити молодь міжкультурними навичками, такими як, наприклад, сприйняття розмаїття, повага до інших, уміння жити з людьми інших культур, мов і релігій...».

Сьогодні у Західній Європі, коли йдеться про виклики багатоманітності та полікультурності, маються на увазі не лише проблеми інтеграції представників нової хвилі мігрантів до європейської спільноти, а й зміна ставлення до представників тих етнічних спільнот, які в силу негативної історичної спадщини маргіналізовані й опинилися на узбіччі «спільної європейської історії». Насамперед гостро постає проблема ромської спільноти, яка наражається на упереджене ставлення, дискримінацію, порушення прав людини по всій Європі. Гострота цієї проблеми підтверджується низкою Рекомендацій та спільних рішень європейських держав щодо забезпечення прав ромів, підвищеною увагою ОБСЄ до цього питання. Й освіта розглядається як один із суттєвих важелів до змін на краще.

Минуло десять років з часу ухвалення Рекомендації № R (99) 2 «Про середню освіту». То ж як імплементовано ці рекомендації до національних курікулумів країн Євросоюзу? Історія ромів, нацистська політика щодо них, яка перетворилася на масове винищення цього етносу в ряді країн у роки Другої світової війни, знаходить таке відображення в навчальних матеріалах та освітніх програмах ряду країн.

Наприклад:

Велика Британія. Реалізується ряд проєктів, спрямованих на імплементацию до навчальних програм матеріалів, що стосуються історії ромів. Такі проєкти реалізуються у графствах Кент, Корнвел, Чешир, містах Гринвіч і Лідс. Так, наприклад, у Корнвелі 2009 р. за підтримки уряду проведено місяць 500-річної історії ромів у Британії,

який передбачає книжкові виставки, освітні заходи, круглі столи тощо¹. Подібні ініціативи реалізовано і в інших містах. Урядом Шотландії підтримано дворічний проект для старшокласників з вивчення проблем ромського населення у цій частині Британії². Розробляються інформаційні веб-сайти, що містять інформацію для різних цільових груп – молоді, освітян, широкого загалу.

Румунія. Президент Румунії 2007 р. приніс офіційне вибачення ромам за політику держави стосовно своїх громадян ромської національності у період Другої світової війни та наголосив на необхідності викладання в школах цих трагічних сторінок історії. Ще 2001 р. за підтримки Ради Європи в цій країні було реалізовано проект «Інтеграція культури ромів в освітні програми», який передбачав вивчення школярами історії та культури ромів та проведення ними локальних досліджень.

Чехія та Словаччина. Посібник А. Манна, словацького дослідника історії та культури ромів, використовується в початкових школах задля інформування учнів про історичне коріння етнічних меншин, що проживають у цих країнах, і має сприяти формуванню поваги до розмаїтості культур та формувати толерантність.

У мережі Інтернет для освітян різними європейськими організаціями розроблено ряд навчальних матеріалів, що стосуються становища синті та ромів у роки Другої світової війни. Є рекомендації щодо проведення Днів пам'яті жертв Голокосту. Нічого подібного в українських веб-ресурсах ми не знайдемо.

Як реалізовано Рекомендації в Україні?

Упродовж останнього десятиліття державними установами різних рівнів ухвалено чимало документів, що містять програми та рекомендації щодо соціальної інтеграції ромів, подолання негативних тенденцій в освіті тощо. Так, наприклад, Кабінетом міністрів на період до 2006 р. було затверджено програму соціально-духовного відродження ромів. Вона мала створити умови для інтеграції ромів до українського суспільства, реалізації їхніх соціальних, економічних і культурно-освітніх прав і свобод.

¹ Див.: http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Dijon2003_EN.pdf.

² Див.: <http://www.scottishtravellered.net/resources/linksrigh.html>.

Але слід зазначити, що, як і в попередні роки, не змінився загальний підхід до проблеми викладання історії національних меншин: роми, як і інші меншини, розглядаються начебто виокремленими із суспільства спільнотами. Проте німецький дослідник Г. Гесс в аналітичному звіті одного з проектів Ради Європи з вивчення історії та культури ромів для вчителів зазначає, що вивчення історії меншин – це одночасно і вивчення історії більшості, бо дає можливість зрозуміти, який вплив мала міжкультурна взаємодія³.

Такого підходу бракує вітчизняним навчальним матеріалам для освітніх закладів. У підручниках та навчальних посібниках України поліетнічність та мультикультурність країни майже не представлена. Історію України в навчальній літературі подано як історію моноетнічної нації, як «історію українців». Поляки, татари, росіяни, румуни та угорці представлені, як правило, як поневолювачі та гнобителі.

А ромів, виходячи з аналізу навчальної історичної літератури для учнів середньої та старшої школи, в історії України *взагалі ніколи не було*.

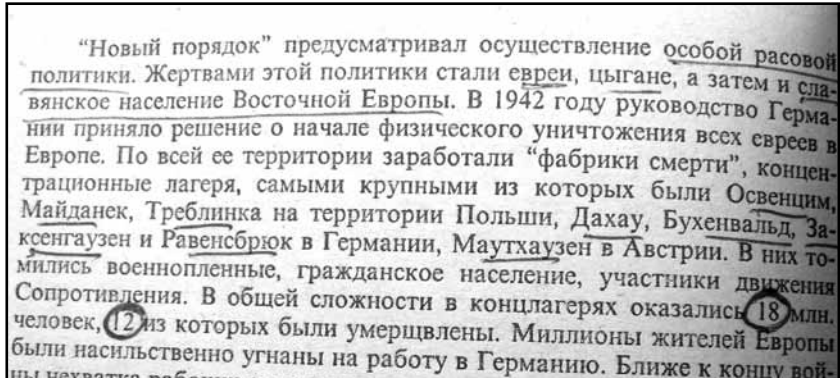
Поліетнічність нашої країни зумовлює необхідність відмови від утвердження зверхності титульного етносу стосовно інших етнічних груп. Історія представників інших народів, що проживають в Україні, має бути представлена не лише згадуванням самого факту їх наявності, а й ретроспективою їхнього внеску у формування сучасної української поліетнічної нації.

Тож як презентовано ромів у шкільних навчальних матеріалах? Єдине згадування про ромів, у контексті расової політики Третього рейху, містять підручники з Всесвітньої історії, Історії України для 10 класу⁴ (див. іл. 1). Проте з цих підручників ми не дізнаємося: чому євреї? Чому роми? Чому саме їх було «обрано» жертвами? І звідки вони, взагалі, з'явилися в Україні, коли про них не було жодних згадувань упродовж навчання?

І якщо історики до сьогодні не знайшли шляхів висвітлення історії національних меншин у контексті вітчизняної історії, у маленьких школярів є гарна нагода засвоїти усталені стереотипи щодо ромів та вибудувати відповідні упередження. Наприклад, у посібнику «Основи

³ Див.: http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Dijon2003_EN.pdf.

⁴ Див., напр.: Всемирная история (1918–1945) / Под ред. Я.М. Бердичевского. – Запорожье, 1996. – С. 550.



Ілюстрація 1

здоров'я» для 4 класу (авторський колектив – Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Коваль, О. Манюк) репрезентовано, хоча й не названо, легко пізнаваний образ ромської жінки та надано конкретні рекомендації щодо дій у разі подібної зустрічі⁵ (див. іл. 2).

Історія ромів середньовіччя, особливості їх культури та їх внесок до культури європейських народів, України, історія становлення національного руху, проблеми інтеграції в суспільство мають стати предметом вивчення в шкільних курсах історії. Інформація про геноцид ромів у роки Другої світової війни має бути включена до програмного навчального матеріалу. Вона не повинна бути «вихоплена» з контексту історії ромів в Європі та Україні.

Подібний позитивний досвід імплементації історії національних меншин до курсів вітчизняної історії є. Так, наприклад, у рамках проекту «Навчання толерантності на прикладі історії Голокосту» музею «Дім Анни Франк» в Україні вийшов посібник «Виховуємо людину і громадянина»⁶. У ньому подано зразки навчальних матеріалів, де історія етнічних меншин (на прикладі єврейського населення) представлена не як щось штучно інтегроване до загального курсу, а як органічна складова історичного минулого. Так, під час опрацювання тем «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці

⁵ Основи здоров'я: Підруч. для 4 кл. – К., 2004. – С. 81.

⁶ Виховуємо людину і громадянина: Навч.-метод. посіб. / Упор. С. Буров, О. Войтенко, І. Костюк. – Дрогобич: Відродження, 2006. – 128 с.

Не поспішай відчиняти двері й тоді, коли у вічко бачиш незнайомого хлопчика чи незнайому дівчинку. Скористайся телефоном. Подзвони сусідам, бабусі, батькам на роботу. Порадься з ними перш ніж відчиняти двері.



1. Розглянь малюнок. Якими мають бути дії хлопчика?
2. Чому так думаєш?

А якими мають бути твої дії, якщо незнайомець намагається відчинити двері?

Не панікуй. Подзвони сусідам, батькам на роботу, в міліцію. При цьому говори голосно, щоб було чути за дверима.

Якщо вдома немає телефону, клич людей на допомогу через вікно.

Не відчиняй двері й тоді, коли намагання потрапити до оселі припинилися.

Так зловмисники виманюють з помешкання не тільки дітей, а й дорослих.

Як бути, якщо ти повернувся зі школи, з прогулянки або від друга, а двері твого помешкання відчинені?

Ніколи не заходь до нього. Там може бути крадіж. Негайно поклич сусідів і повідом батьків про те, що відбувається. А вони вже викличуть працівників міліції.

Ілюстрація 2

XVIII – перш. пол. XIX ст.» та «Західноукраїнські землі наприкінці XVIII – перш. пол. XIX ст.» учні мають можливість, працюючи з різними джерелами (фотодокументи, карти, фрагменти досліджень), дати відповіді на підсумкові запитання:

– *Яким було місце єврейського населення на етнічній карті українських земель наприкінці XVIII – перш. пол. XIX ст.? Як розуміти поняття «поліетнічність»?*

– *Що було спільного та відмінного у політиці щодо єврейського населення в Російській та Австро-Угорській імперіях? Чи можна назвати становище єврейської національної меншини винятковим? Чому?*

– *Яким може бути співіснування багатьох етнічних груп у складі однієї держави? Від чого це залежить?*

Подібними можуть бути підходи і до роботи з іншими темами з історії України.

Навчальна робота учнів з такими темами має сприяти усвідомленню власної ідентичності через усвідомлення спільного історичного минулого.